

OPINII DESPRE O ANCHETĂ SOCIOLOGICĂ

Construirea unei societăți, fără cunoașterea punctelor nevralgice ce produc disfuncționalități în diverse paliere riscă să rămână doar un proces de implantare forțată a ideii în realitate, de supunere a realității față de canoanele unui pat al lui Procust. Consecințele le cunoaștem din trista experiență de cobai în laboratorul de testare a validității teoriei marxiste.

Sociologia își propune să devină acum un barometru al societății. Dar tot ea trebuie să sugereze calea de urmat, să furnizeze ca știință umană criterii valorice. Valoarea supremă? Omul.

Am participat la o cercetare realizată de Institutul de Cercetare a Calității Vieții din București, în întreaga țară, în vederea diagnosticării calității vieții oamenilor, ocupându-mă de județul Bacău. Scopul cercetării este, cunoașterea vieții oamenilor precum și conturarea unor direcții de optimizare, de ameliorare a vieții, în sensul de a face toate laturile ei mai satisfăcătoare pentru om.

Starea de satisfacție este indicatorul subiectiv care relevă efectul uman al condițiilor de viață. Este important adică, de cunoscut, de exemplu, profesia unui om, dar e la fel de important de știut dacă el este satisfăcut sau nu de această profesie. Și în continuare apare întrebarea: dacă este nesatisfăcut de profesie, din ce cauză? Din cauza condițiilor de lucru, din cauza veniturilor pe care le consideră insuficiente pentru traiul său decent, din cauza relațiilor sale cu colectivul și conducerea instituției. Dacă este vorba despre venituri, se pune întrebarea: care este limita pe care individul o consideră satisfăcătoare pentru el? Banișii sînt un mijloc de satisfacere a diverselor necesități, sau devin un scop în sine, și atunci nu mai poate fi trasată o limită satisfăcătoare? Altă întrebare: ce trebuie să aibă omul? Ce face un individ care e nefericit că nu a devenit proprietar al astrului nopții? Să ne amintim de remarca lui Voltaire care spunea că oamenii au, întotdeauna, mai multe dorințe decît trebuințe firești. Toate acestea sînt întrebări la care, în parte, poate răspunde cercetarea despre care am pomenit, în parte pot răspunde cercetări viitoare.

Voi prezenta cîteva observații pe care le-am făcut „pe teren” în legătură cu o primă constatare, nu lipsită de amărăciune: oamenii privesc cu suspiciune pe sociolog și, dacă nu se tem de el îl acceptă cu o doză de scepticism în ceea ce privește utilitatea misiunii sale.

Să analizăm cele două aspecte pe rînd. Mai întii starea de suspiciune. Este dureros dar foarte ușor de înțeles de ce oamenii nu au încredere într-un străin care vine să le pună întrebări. „Are legătură cu vreun partid?”, m-a întrebat un muncitor în timp ce completa deja

chestionarul. Ce rezultă de aici? Că partidele pot folosi mijloace inși-nuante de a atrage adepți (cum ar fi folosirea unui chestionar benign) și oamenii știu că partidul comunist a folosit și aceste mijloace, cînd nu a apelat direct la șantaj (dacă nu intri în partid, nu promovezi în muncă). Un agricultor, refuzînd să completeze chestionarul, a întrebât direct: „De la țărăniști vine asta?” O femeie de la țară a precizat foarte clar că nu completează chestionarul pentru că nu vrea să fie „trăsă la răspundere” (în condițiile în care chestionarele nu au fost semnate). Oamenii știu că ani de-a rîndul faptul de a avea o opinie era sancționabil, dacă nu spuneai „ce trebuie”.

Semnificativă a fost și tendința unor subiecți de a se considera mulțumiți de modul în care este condusă societatea, nu din alt motiv ci pentru că știm dintotdeauna că despre cei de sus trebuie vorbit numai de bine. Am fost învățați ani de-a rîndul cu controlul doar de sus în jos. Poporul la dispoziția guvernanților, și nu invers. Și apoi, chiar altfel luînd lucrurile, dacă noi îi simpatizăm pe actualii conducători, cum o să fim suspicioși față de ei? Cît despre conducerea locală, ea a fost tratată mai „la rece”, cum se spune, pentru că lipsește aura charismatică. Una și cu una fac două, primarul răspunde sau nu doleanțelor oamenilor, șeful este sau nu este drept cu oamenii.

Celălalt aspect: scepticismul în legătură cu utilitatea cercetării sociologice. „Ce o să puteți face dv. dacă lucrurile merg prost?”, mă întreba un subiect. După ani de zile în care sociologia a fost redusă la statutul de anexă a ideologiei, întrebarea aceasta apare ca fiind firească. Oamenii nu au avut prilejul să cunoască adevăratul rost al acestei științe, acela de a trage semnale de alarmă în fața factorilor de decizie, mai mult, de a fi un instrument de lucru al guvernanților.

O altă observație: „Dacă luați oamenii pentru completarea chestionarului stagnează producția”, mi-a spus un inginer. „Unde este eficiența?” m-a întrebat acesta. Este relevantă această problemă pe care și-o punea specialistul nostru. Pușini termeni au fost atît de utilizați în ultimii ani ca cel de eficiență, de către un regim care a făcut tot ce a fost posibil pentru ca economia să funcționeze cît mai ineficient. Ca o dovadă că regimul comunist a însemnat încercarea disperată de a forța ideea să devină realitate, a unui Don Quijote îndrăcit. Specialiștii noștri nu știu că în Occident sociologia este tratată cu respect, pentru că ea îl învață pe întreprinzător că bunul mers al producției depinde de factorul uman.

O altă constatare: oamenii apreciază anii '80 ca fiind o perioadă de mai mare calm și liniște în raport cu prezentul, de mai mare siguranță. Aproape că am sesizat regretul după acele vremuri. Desigur că nu erau demonstrații decît festivități, nu erau greve, nu erau atacuri la persoană, nu erau atîtea partide care să amestece omul cu diversitatea lor, nu erau șomajul și amenințarea cu șomajul, nu era această pendulare între „Jos Cutare!”, „Sus Cutare!”. Era însă ura șoptită în barbă; erau ascultate posturi de radio furii; era șomaj camuflat; era jos, știm pe cine, în sufletele tuturor; era „partidul”, nu partidele; și sufletul se umplea de teamă și de repulsie. Să înțelegem de aici că liniștea de mormînt e preferabilă vieții cu clocotul ei (viața e frămîntare, e mișcare, e neprevăzut), că monotonia și limbajul stereotip sînt preferabile

diversității de idei și de opinii, că „unitatea de monolit” e preferabilă disputei, politice? Că cel care gîndește altfel decît noi e obositor și neavenit, e incomod. Cercetătorul va trebui să fie atent la faptul că oamenii sînt încă prinși în plasa vechilor scheme mentale, respiră încă un aer de stagnare medievală.

Mai constată subiecții noștri că oamenii erau mai corecți în anii '80 decît acum, pentru că „erau constrînși”. În subtext este ideea că un stat polițienesc este preferabil, că oamenii, pentru a se potoli, ar mai avea încă nevoie de o dictatură, eventual militară. Idee pe care am auzit-o și explicit formulată. Nu există probabil o dovadă mai clară decît aceasta, a gradului de interiorizare a dictaturii, a modului în care ne-am identificat noi, victimele, cu agresorul, cu tirania. Se pune problema restaurării umanului în om. Reconstrucția societății cere, în mod necesar, restabilirea feed-back-ului dintre idee și realitate. Așa cum modelarea individului prin intermediul unor precepte (vezi imperativul categoric kantian sau decalogul moralei creștine) este imposibil de realizat fără cunoașterea realității psihice în toată complexitatea ei, fără cunoașterea, în primul rînd, a răului din om.

În fine, aș mai face o observație. Am remarcat o tristă unanimitate: toți subiecții, aproape, sînt de acord cu ideea că nu poți avea încredere în ceilalți oameni, că fiecare individ se preocupă numai de propriile interese, fără să-l mai vadă și pe cel de lîngă el. E trist pentru că este adevărat. Și nu este vorba despre o realitate general umană ci, de o realitate a lui „aici” și „acum”, un fruct amar al anilor pe care i-am străbătut. Ceea ce este simptomatic, este însă faptul că, dintre mesajele recepționate după revoluție, cu mai mare receptivitate a fost și este privit cel despre libera inițiativă și privatizare (și aceasta nu în măsura în care ar fi fost primit dacă am ști că privatizarea presupune muncă, și încă muncă serioasă), mai puțin, cele privitoare la resurrecția morală, spiritualizare, dragoste pentru adevăr și frumos. Și aceasta este de înțeles. Liberalizarea comerțului încurajează specula în condiții, în continuare, de raritate a produselor. Este prematur să cerem negustorului să aibă o etică a profesiei, să aibă principii. De aceea, mulți subiecți au remarcat cu amărăciune: „Cei ce s-au descurcat pînă acum, se descurcă și de-acum încolo.”

Semnalul de alarmă pe care sociologia îl trage este în acest caz acela prin care moralitatea să fie revendicată ca politică de stat. Indiferent de rapiditatea cu care liberalizăm viața economică, indiferent de disputa între partide pe această temă, instaurarea principiilor morale de sus în jos este singurul liant posibil între putere și masă, care să facă puterea credibilă și legitimă. Dacă devine un instrument de lucru și pentru guvernanți sociologia va deveni, la rîndul ei, credibilă în fața maselor, va deveni o știință — ca orice știință — în slujba binelui tuturor.